

VEILEDER

Saksbehandling i arkeologi

Kulturminneloven § 9

Undersøkelsesplikten

Ved planlegging av offentlige og større private tiltak plikter den ansvarlige leder eller det ansvarlige forvaltningsorgan å undersøke om tiltaket vil virke inn på automatisk fredete kulturminner på en måte som nevnt i § 3 første ledd, jfr. § 8 første ledd.

Undersøkelsen kan foregå ved at planen for tiltaket sendes vedkommende myndighet etter loven her, som skal avgi uttalelse innen 3 måneder.

Departementet kan gi pålegg om dette. Finner vedkommende myndighet at tiltaket berører automatisk fredete kulturminner på en måte som nevnt i § 3 første ledd, har den rett til å kreve ytterligere frist på inntil 1 måned for å fastslå på hvilken måte tiltaket eventuelt kan fremmes eller foreta de nødvendige skritt for å undersøke, eventuelt frigjøre kulturminnet. Fristen kan forlenges av departementet. Så lenge fristene løper kan tiltaket ikke iverksettes.

Bestemmelsene i første og andre ledd får tilsvarende anvendelse ved utarbeiding av reguleringsplan.

Departementet kan fastsette nærmere regler for gjennomføring av bestemmelsene i første til tredje ledd.

Formålet med undersøkelsesplikten er å få vite om et planlagt tiltak kan medføre inngrep i et kulturminne. Dette innebærer at fylkeskommunen/Sametinget skal motta arealplaner og søknader om enkelttiltak, for så å avgi uttalelse om disse vil virke inn på et automatisk fredet kulturminne (kulturminneloven §§ 3 og 4) eller skipsfunn (kulturminneloven § 14).

Registrering av kulturminner på land foretas av fylkeskommunen/Sametinget. Registreringer under vann foretas av fem museer med undervannsarkeologisk spesialkompetanse (sjøfartsmuseene).

Riksantikvaren er direktorat for kulturminneforvaltning og er faglig rådgiver for Klima- og miljødepartementet i utviklingen av den statlige kulturminnepolitikken. Riksantikvaren har også ansvar for at den statlige kulturminnepolitikken blir gjennomført og har i denne sammenheng et overordnet faglig ansvar for fylkeskommunenes og Sametingets arbeid med kulturminner, kulturmiljøer og landskap.

I HVILKE TILFELLER GJELDER BESTEMMELSEN?

§ 9 gjelder

- Ved planlegging av alle offentlige og større, private tiltak.
- Alle reguleringsplaner (område- og detaljregulering).

§ 9 gjelder ikke

- Undersøkelsesplikten gjelder ikke direkte for mindre, private tiltak. Kulturminneforvaltningen kan likevel undersøke om mindre, private tiltak kommer i konflikt med automatisk fredete kulturminner eller skipsfunn (jf. kulturminneloven §§ 3 første ledd og 11 første ledd bokstav a).

OM BESTEMMELSEN

Formålet med undersøkelsesplikten etter kulturminneloven § 9 er å kartlegge om et tiltak kan virke inn på automatisk fredete kulturminner eller skipsfunn (jf. kulturminneloven §§ 4 og 14). Det er regional kulturminneforvaltning som foretar slike undersøkelser: fylkeskommunen og Sametinget, samt sjøfartsmuseene for kulturminner under vann.

Gjennom undersøkelsesplikten skal kulturminneforvaltningen få en best mulig oversikt over de inngrep som et tiltak kan medføre i et kulturminne, som nevnt i kulturminneloven § 3.

For å belyse graden av inngrep må antall kulturminner, typer, datering, utstrekning, tilstand og kontekst være tilstrekkelig utredet. Alle registrerte automatisk fredete kulturminner og skipsfunn skal legges inn i kulturminnedatabasen Askeladden.

Hva undersøkelsesplikten kan innebære

Undersøkelsesplikten etter § 9 kan innebære søk i arkiv og databaser, befarings, arkeologisk registrering i felt ved sjakting, prøvestikking, o.l.

Hovedregelen er at arkeologiske registreringer gjennomføres for å påvise og avgrense automatisk fredete kulturminner eller skipsfunn som ikke tidligere har vært kjent.

I enkelte tilfeller er det nødvendig å avklare status, stedfesting, utstrekning eller omfang av kulturminner som allerede er registrert i kulturminnedatabasen Askeladden. Særlig gjelder dette kulturminner som er registrert som følge av opplysninger fra privatpersoner eller gamle arkivopplysninger. Det kan også gjelde dersom kulturminnet allerede er kjent og avgrenset, men det mangler detaljkunnskap om det aktuelle tiltaksområdet.

Offentlige og større, private tiltak

Bestemmelsene om undersøkelsesplikten i kulturminneloven § 9 gjelder ved planlegging av offentlige og større, private tiltak.

Arealplaner

Alle arealplaner som kommunen har vedtatt å ta til behandling regnes som offentlige tiltak.

Undersøkelsesplikten ved utarbeidelse av reguleringsplaner gjelder både for områderegulering og detaljregulering, jf. plan- og bygningsloven §§ 12-2 og 12-3.

Dersom kommunen ønsker det, kan det gjennomføres arkeologiske registreringer på kommune(del)plannivå. En eventuell dispensasjon gjennom planvedtak av kommuneplanens arealdel gjelder imidlertid bare for arealformål *Bebyggelse og anlegg*, og kulturminneforvaltningen må ha sagt seg enig i arealbruken, jf. kulturminneloven § 8 fjerde ledd.

Mindre, private tiltak

Undersøkelsesplikten etter kulturminneloven § 9 gjelder ikke for mindre, private tiltak. Veilederen for kulturminneloven § 10 forklarer nærmere hvilke tiltak som, i denne sammenhengen, regnes som mindre, private.

Det er likevel aktuelt at fylkeskommunen/Sametinget gjør slike undersøkelser. I den sammenheng vises det til kulturminneloven § 3 første ledd, som sier at ingen må skade et automatisk fredet kulturminne.

I slike saker skal fylkeskommunen, Sametinget eller sjøfartsmuseet selv dekke kostnadene til registrering. I saker der det innvilges dispensasjon, kan det gis statlig kostnadsdekning. For mer om dette henvises det til veilederen for kulturminneloven § 10.

Kostnader og budsjett

Utgifter til gjennomføring av undersøkelser etter kulturminneloven § 9 skal dekkes av tiltakshaveren. Se utdyping om dekningsplikten i veilederen for kulturminneloven § 10.

Budsjettet for undersøkelsene skal aksepteres av tiltakshaveren. Beslutning om omfanget av undersøkelsen er en prosessledende avgjørelse og ikke et enkeltvedtak, og kan følgelig ikke påklages. Tiltakshaveren kan likevel be Riksantikvaren vurdere budsjettet og rimeligheten i omfanget av § 9-undersøkelsene.

Hva tiltakshavers dekningsplikt omfatter er nærmere omtalt i Klima- og miljødepartements *Retningslinjer for gjennomføring av undersøkelsesplikten og budsjettering av arkeologiske registreringer i henhold til kulturminneloven § 9, jf. § 10*. Riksantikvaren har utarbeidet en veileder til retningslinjene, samt budsjettmal for registreringer på land og under vann. Dette er tilgjengelig på [Riksantikvarens nettsider](#).

For nydyrkingsaker gjelder egne regler, fastsatt i rundskriv T-2/99: [Undersøkelsesplikt og kostnadsdekning ved nydyrkingstiltak](#). Timesatsen i nydyrkingsaker reguleres etter konsumprisindeksen, og den beregnes etter Statistisk sentralbyrås [priskalkulator](#).

Varsling

Grunneieren eller brukeren skal varsles om planlagte undersøkelser etter kulturminneloven § 9 som medfører inntreden på privat grunn (jf. kulturminneloven § 11 første ledd bokstav a). Etter varsel til grunneieren har kulturminneforvaltningen adgang til å foreta slike undersøkelser.

Normalt bør varslingen skje skriftlig, og i god tid før det arkeologiske arbeidet skal gjennomføres.

Varslingsformen kan likevel variere noe etter type sak og område, hvor inngripende registreringsmetoden er, etc. Eksempelvis kan varslingen skje gjennom annonsering i avis dersom det registreres i utmarksområder med et høyt antall berørte parter og med ingen eller begrensede inngrep i grunnen.

En grunneier/bruker nekter adgang til eiendommen

I tilfelle en grunneier/bruker nekter kulturminneforvaltningen adgang til eiendommen, er utgangspunktet at det overlates til tiltakshaveren og/eller kommunen som planmyndighet å rydde opp i forholdet. Kulturminneforvaltningen gir da beskjed om at man ikke kan gjennomføre de nødvendige registreringene så lenge man ikke får tilgang til området.

Frister: Fristen for å uttale seg til undersøkelsesplikten er tre måneder, jf. kulturminneloven § 9 andre ledd. Har fylkeskommunen/Sametinget av ulike grunner behov for å forlenge fristen for uttalelsen ut over tre måneder, kan de selv forlenge den med én måned i de tilfeller der tiltaket berører automatisk fredete kulturminner på en måte som er nevnt i kulturminneloven § 3. Tiltakshaveren må umiddelbart skriftlig underrettes om fristforlengelsen.

De vanligste årsakene til fristforlengelse er klimatiske forhold, hensyn til avlinger, manglende tilgang til arealer og sen aksept fra tiltakshaveren på budsjettet.

Fylkeskommunen/Sametinget har ansvar for å koordinere hele kulturminneforvaltningens uttalelse innenfor den fristen som gjelder. Når fylkeskommunen/Sametinget i dispensasjonssaker oversender sin tilråding til rette universitetsmuseum/sjøfartsmuseum og Riksantikvaren, må det ses til at også disse institusjonene gis tilstrekkelig tid til saksbehandling.

Fristforlengelse: Dersom 4 måneder ikke er nok for å kunne uttale seg, og tiltakshaveren ikke aksepterer ytterligere fristforlengelse, kan fylkeskommunen/Sametinget søke Riksantikvaren om lengre frist. En søknad til Riksantikvaren om fristforlengelse må fremmes i god tid før gjeldende frist går ut. Det er ikke adgang til å innvilge en søknad om forlengelse hvis fristen allerede er oversittet.

En søknad om fristforlengelse må være begrunnet. Søknaden bør henvise til tidligere funn og/eller potensialet for nye funn i det aktuelle området. Riksantikvarens fristforlengelse er en prosessledende avgjørelse som ikke kan påklages.

UTSETTELSE AV KULTURMINNELOVEN § 9

Riksantikvaren kan unntaksvis gi tillatelse til at undersøkelsesplikten utsettes til etter planvedtak og før planen skal realiseres.

Søknad

Søknad sendes til Riksantikvaren som avgjør om det kan gis tillatelse til utsatt gjennomføring av undersøkelsesplikten. I oversendelsen må det tydelig framgå hvorfor det søkes om utsettelse.

Tvangssituasjon

Normalt skal søknaden være begrunnet i en tvangssituasjon. En tvangssituasjon kan være at det i det aktuelle området er anlegg eller andre forhold som er til hinder for å gjennomføre undersøkelsesplikten på en faglig forsvarlig måte. Dette kan være jernbanespor, forurensede masser, eksisterende bygninger som er i bruk.

Det forutsettes at fylkeskommunen/Sametinget og kommunen som planmyndighet er enige om at det foreligger en reell tvangssituasjon før unntaksspørsmålet oversendes Riksantikvaren.

Normalt er det ikke en tvangssituasjon at det vil ta lang tid før planer realiseres, og der eksisterende drift ønskes opprettholdt i mellomtiden (eks. eplehage, jordbæraker, parkering). I slike saker bør kulturminneforvaltningen isteden vurdere hvilke registreringsmetoder som kan brukes uten for store fysiske inngrep. Et annet alternativ kan være å ta det aktuelle området ut av planen.

For noen områdeplaner vil det være aktuelt å vurdere om kommune(del)plan er et riktigere plannivå.

Avgjørelse

Når Riksantikvaren tar stilling til søknaden, er dette en prosessledende avgjørelse som ikke kan påklages.

Utsettelse hjemles i en rekkefølgebestemmelse

Hvis Riksantikvaren er enig i at det foreligger en tvangssituasjon slik at undersøkelsesplikten ikke kan oppfylles før reguleringsplanvedtak, må det innarbeides en rekkefølgebestemmelse i reguleringsplanen som hjemler utsettelse av undersøkelsen.

Eksempel på en slik reguleringsbestemmelse:

Tiltak innenfor planområdet/området XX avmerket på reguleringskartet, kan ikke iverksettes før forholdet til automatisk fredete kulturminner er avklart, jf. kulturminneloven §§ 8, 9 og 10. Dette innebærer at automatisk fredete kulturminner innenfor planområdet/området må registreres.

Kulturminnemyndigheten må deretter vurdere om tillatelse til inngrep kan gis, og eventuelt fastsette vilkår for dette. Planen må endres mht. formål og/eller bestemmelser i tråd med kulturminnemyndighetens avgjørelse.

Endring av planen

Når undersøkelsesplikten i en godkjent plan skal gjennomføres som forutsatt i reguleringsbestemmelsene, er situasjonen som når planen er lagt ut til offentlig ettersyn.

Hvis tiltaket ikke medfører inngrep i et automatisk fredet kulturminne, må reguleringsbestemmelsene endres da kulturminneloven § 9 er oppfylt. Kommunen kan gjøre dette administrativt som en mindre endring, jf. plan- og bygningsloven § 12-14 andre ledd.

Medfører tiltaket inngrep i et automatisk fredet kulturminne, må planen behandles på ny i kommunen som en endring av gjeldende reguleringsplan. Da er det aktuelt enten å regulere det automatisk fredete kulturminnet til hensynssone, eller å gi dispensasjon fra den automatiske fredningen med vilkår.

ANSVAR

Tiltakshaveren

- er den som står som ansvarlig for gjennomføringen av tiltaket. Kan være en privatperson, bedrift, offentlig etat.
- er kommunen fra det tidspunktet en arealplan legges ut til offentlig ettersyn
- er utbyggeren når en arealplan er vedtatt
- skal ta kontakt med fylkeskommunen/Sametinget på et tidligst mulig tidspunkt i planleggingsprosessen
- har oppfylt sin del av undersøkelsesplikten når planen/tiltaket er sendt til fylkeskommunen/Sametinget («rette myndighet»)
- kan ikke iverksette tiltaket før nødvendige avgjørelser/vedtak fra kulturminneforvaltningen foreligger
- må dekke utgifter til ev. registreringer i felt som utføres av kulturminneforvaltningen, jf. kulturminneloven § 10. Tiltakshavers dekningsplikt gjelder imidlertid ikke for mindre, private tiltak, som ikke omfattes av bestemmelsen i kulturminneloven § 9.
- mottar budsjett fra fylkeskommunen/Sametinget til aksept, samt en prosjektplan som skal inneholde en faglig potensialvurdering og en beskrivelse av registreringsmetoder og registreringsomfang
- er ofte den som varsler grunneieren/brukeren om at det skal gjennomføres en registrering, jf. kulturminneloven § 11 første ledd bokstav a
- har ansvar for at fylkeskommunen/Sametinget får nødvendig adgang til berørte eiendommer

MYNDIGHET OG ARBEIDSOPPGAVER

Fylkeskommunen/Sametinget

- er rette myndighet til å motta og avgi uttalelse til tiltak som kommer inn under kulturminneloven § 9
- sender raskest mulig over saken til Riksantikvarens og/eller sjøfartsmuseene for tiltak som berører disses ansvarsområder
- vurderer om og på hvilken måte det skal gjennomføres undersøkelser (eks. befaringsregistrering, overvåking)
- utarbeider en prosjektbeskrivelse og budsjett for registreringen, jf. Klima- og miljødepartementets *Retningslinjer for gjennomføring av undersøkelsesplikten og budsjettering av arkeologiske registreringer i henhold til kulturminneloven § 9, jf. § 10* med Riksantikvarens tilhørende veileder og budsjettmal, tilgjengelig på [Riksantikvarens nettsider](#)
- venter med å gjennomføre registreringen til budsjettet er akseptert av tiltakshaveren
- varsler grunneieren/brukeren om at det skal gjennomføres en registrering, jf. kulturminneloven § 11 første ledd bokstav a, dersom dette ikke gjøres av tiltakshaveren
- gjennomfører registreringen
- legger inn nye registreringer og retter opp eksisterende data i Askeladden
- foretar øvrige arbeidsoppgaver etter departementets retningslinjer og Riksantikvarens veileder for gjennomføring av undersøkelsesplikten, tilgjengelig på [Riksantikvarens nettsider](#)

Sjøfartsmuseet

- vurderer behovet for undersøkelser etter kulturminneloven § 9 under vann, og gjennomfører disse i tråd med behovet, jf. kulepunktene for arbeidsoppgavene til fylkeskommunen/Sametinget

MYNDIGHET OG ARBEIDSOPPGAVER

Riksantikvaren

- vurderer behovet for kulturminneloven § 9-undersøkelser innenfor sitt myndighetsområde, dvs. særskilte automatisk fredete kulturminner fra middelalder
- utarbeider et budsjett og en plan for en avklarende undersøkelse ved usikkerhet om status, stedfesting, utstrekning eller omfang av kulturminner fra middelalder som Riksantikvaren har forvaltningsansvaret for, og som allerede er registrert i kulturminnedatabasen Askeladden. Dette gjøres for å få opplyst saken tilfredsstillende før Riksantikvaren fatter vedtak etter kulturminneloven §§ 8 og 10. En slik undersøkelse gjennomføres som hovedregel av NIKU.
- mottar søknader om fristutsettelse, og kan forlenge fristen for gjennomføring av § 9-undersøkelsene (delegert myndighet fra Klima- og miljødepartementet, jf. ansvarsforskriften § 12 nr. 1)
- kan ved direkte henvendelse fra tiltakshaveren vurdere et budsjett for undersøkelsesplikten etter kulturminneloven § 9, og uttale seg om rimeligheten i budsjettet
- kan unntaksvis gi tillatelse til utsatt gjennomføring av kulturminneloven § 9

Klima- og miljødepartementet

- kan gi utfyllende regler til hvordan undersøkelsesplikten skal oppfylles, jf. kulturminneloven § 9 fjerde ledd. Pr. i dag foreligger:
- [Retningslinjer for gjennomføring av undersøkelsesplikten og budsjettering av arkeologiske registreringer i henhold til kulturminneloven § 9, jf. § 10 \(2015\)](#)
- Rundskriv T-2/07: [Dekning av utgifter til arkeologiske arbeider ved mindre, private tiltak. Kulturminneloven § 10](#)
- Rundskriv T-2/99: [Undersøkelsesplikt og kostnadsdekning ved nydyrkingstiltak](#)

OM «ARKEOLOGIVEILEDEREN»

Saksbehandling i arkeologi. Veileder («arkeologiveilederen») omhandler saksbehandlingsrutiner for forvaltningen av automatisk fredete kulturminner. Dette er en revidert utgave av den første veilederen fra 2006-2008.

Formålet med veilederen er å sikre en god og enhetlig forvaltning av arkeologiske kulturminner.

Hvem er veilederen for?

«Arkeologiveilederen» er ment som et hjelpemiddel for saksbehandlere i kulturminneforvaltningen. Veilederen er også relevant for kommuner, grunneiere og tiltakshavere.

Hva inneholder veilederen?

Veilederen redegjør for de ulike forvaltningsorganers arbeidsoppgaver. I tillegg forklares spesielle begreper og formuleringer som er brukt i lovteksten.

Veilederen er utformet etter [kulturminneloven](#) og [ansvarsforskriften](#), og den består av flere løsark om et utvalg bestemmelser i kulturminneloven. Pr. i dag er dette kulturminneloven §§ 4, 6, 8, 9 og 10, samt en kort begrepsavklaring.

Hvor finner jeg veilederen?

Veilederen er tilgjengelig på Riksantikvarens [nettsider](#).

Sentrale kilder henvist til i teksten, med nettadresser

- [Ansvarsforskriften](https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/1979-02-09-8785), <https://lovdata.no/dokument/SF/forskrift/1979-02-09-8785>
- [Askeladden](https://www.riksantikvaren.no/Veiledning/Data-og-tjenester/Askeladden), <https://www.riksantikvaren.no/Veiledning/Data-og-tjenester/Askeladden>
- [Kulturminneloven](https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1978-06-09-50), <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1978-06-09-50>
- [Plan- og bygningsloven](https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2008-06-27-71), <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2008-06-27-71>
- [Priskalkulator](https://www.ssb.no/priser-og-prisindekser/statistikker/kpi) til Statistisk sentralbyrå for konsumprisindeksen, <https://www.ssb.no/priser-og-prisindekser/statistikker/kpi>
- [Retningslinjer for gjennomføring av undersøkelsesplikten og budsjettering av arkeologiske registreringer i henhold til kulturminneloven § 9, jf. § 10](https://www.riksantikvaren.no/Tema/Arkeologiske-kulturminner/Arkeologiske-registreringer-undersokelsesplikten) (2015), <https://www.riksantikvaren.no/Tema/Arkeologiske-kulturminner/Arkeologiske-registreringer-undersokelsesplikten>
- Rundskriv T-2/99: [Undersøkelsesplikt og kostnadsdekning ved nydyrkingstiltak](https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/t-299-nydyrkingstiltak/id108416/), <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/t-299-nydyrkingstiltak/id108416/>
- Rundskriv T-2/07 [Dekning av utgifter til arkeologiske arbeider ved mindre, private tiltak. Kulturminneloven § 10](https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/t-207-dekning-av-utgifter-til-arkeologis/id452417/), <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/t-207-dekning-av-utgifter-til-arkeologis/id452417/>
- [Saksbehandling i arkeologi. Veileder](https://www.riksantikvaren.no/Tema/Arkeologiske-kulturminner/Saksbehandling-i-arkeologi) («arkeologiveilederen»), <https://www.riksantikvaren.no/Tema/Arkeologiske-kulturminner/Saksbehandling-i-arkeologi>